

دکتر سید حسن مطیعی لنگرودی

استاد دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران*

بهرام ایمانی

کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه تهران

نقش گردشگری در اقتصاد روستایی ایران

چکیده:

از جمله مباحث مهم در اقتصاد روستایی ایران مبحث گردشگری روستایی است، که موجب رشد اقتصادی و تنوع فعالیت‌ها و ایجاد اشتغال و در آمد برای ساکنان روستایی با جذب مازاد نیروی انسانی از دیگر بخش‌های اقتصادی، بویژه کشاورزی می‌گردد و یکی از فرصت‌های توسعه‌ی همه جانبه روستایی محسوب می‌شود. اما این بخش به دلایلی جایگاه واقعی خود را در ساختار اقتصاد روستایی ایران باز نکرده است. از جمله این مسائل می‌توان به بعد فرهنگی آن توجه داشت؛ زیرا هنوز جامعه روستایی آمادگی مناسب در پذیرش گردشگران را ندارد و نیز عدم دقت در آثار مثبت اقتصادی و ضعف به کارگیری مهارت‌های مدیریتی، مایه‌ی عدم بهره‌برداری مناسب از مکان‌های گردشگری روستایی می‌گردد و همچنین یک طرح جامع ملی در زمینه شناسایی و سنجش توان‌های محیطی - اقتصادی گردشگری در روستاهای ایران وجود ندارد، تا بر اساس آن بتوان به برنامه ریزی در رابطه با گردشگری روستایی مبادرت ورزید.

*.Email: SHMOTIEE@UT.AC.IR

در این پژوهش، روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است، اطلاعات مورد نیاز این پژوهش به روش تحقیق کتابخانه‌ای و با استفاده از سایت‌های اینترنتی و عملیات میدانی گردآوری و مورد تحلیل قرار گرفته است. با توجه به نتایج کسب شده، اگر شیوه‌های مدیریتی صحیح در مورد گردشگری روستایی در ایران عملی گردد، گردشگری نیز همانند هر فعالیت اقتصادی، منبع درآمد و اشتغال برای روستاییان می‌شود و نیز تقاضا برای رستوران‌های محلی و اقامتگاه‌های روستایی و صنایع دستی و دیگر محصولات کشاورزی ارتقا می‌یابد و از همه مهم‌تر با ایجاد اشتغال پاره وقت و فصلی در نواحی روستایی مانع از مهاجرت روستاییان به شهرها می‌شود.

واژه‌های کلیدی:

گردشگری، گردشگری روستایی، اقتصاد روستایی، توسعه روستایی.

مقدمه

برای تعدد بخشیدن به فعالیت‌های اقتصاد روستایی در کنار فعالیت‌های دیگر، رشد و گسترش گردشگری روستایی توصیه می‌شود، زیرا جمعیت روستایی در این فعالیت هزینه‌ی بسیار کمی را می‌پردازد و به جای آن سود بالایی را دریافت می‌کند، در واقع در این نوع فعالیت اقتصادی، اکثر امکانات پذیرایی از گردشگر را محیط جغرافیایی روستا فراهم می‌کند (رضوانی، ۱۳۷۴، ۱۰۵).

گردشگری از عرصه‌های نو و زمینه‌های جدید پیشرفت امروزی است. گردشگری از یک سو به علت اهمیت اقتصادی و از سوی دیگر به دلیل اثرات اجتماعی و فرهنگی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، در واقع گردشگری، نوعی ایجاد ارتباط و تبادل فرهنگ میان ملت‌ها به حساب می‌آید (آسایش، مشیری، ۱۳۸۱، ۱۲۲). از گردشگری به عنوان کاتالیزوری کار آمد برای بازسازی و توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی یاد شده به طوری که طی سال‌های اخیر در سراسر اروپا برای رفع چالش‌های اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی حاشیه‌ای و یا روستاهایی که با کاهش فعالیت کشاورزی سنتی روبرو شده‌اند، گردشگری در کانون توجه قرار گرفته است (علیقلی زاده، و...، ۱۳۸۶، ۱).

برای گردشگری و دقت در محتوای آنها مفهوم سیستم در ذهن متبادر می‌شود، به این ترتیب که اگر دروندادهای سیستم گردشگری را منابع انسانی آموزش دیده و کارآزموده تشکیل دهند و منابع فیزیکی و مالی نیز با مدیریت موثر و برنامه ریزی صحیح برای حفظ گردشگرهای بالفعل و جذب گردشگرهای بالقوه بسیج شوند، و چنانکه فرآیندها با نگرش تحول خواهی کیفی و تکاملی بهسازی شوند، خروجی‌های سیستم نیز عبارت خواهند بود از گردشگرهای راضی از سفر که با کسب روحیه و تجدید قوا به نوبه خود مبلغان مثبتی برای گردشگرهای بالقوه خواهند شد. در چنین وضعیتی اثر بخشی گردشگری ارتقا می‌یابد و مردم بومی از پیامدهای مثبت توسعه این فعالیت بهره‌مند می‌شوند.

از آن جایی که گردشگری به عنوان یک فرآیند خود، را به صورت یک سیستم معرفی می‌کند و در یک بستر طبیعی - فرهنگی اتفاق می‌افتد؛ پس باید برای شناخت

دقیق آن از تمامی علمی که قرابت مفهومی با گردشگری دارند استفاده کرد، که در نهایت به یک شناسایی دقیق از مفهوم گردشگری نایل آمد که در سایه‌ی آن بتوان به یک برنامه ریزی دقیق گردشگری پرداخت (زاهدی، ۱۳۸۵، ۲۹).

گردشگری روستایی

نزدیک ۲۰۰ سال از زمانی که اولین جهانگردان شهامت رفتن به کوه‌های آلپ در اروپا، بیابان‌های غرب آمریکا و یا سرزمین‌های بلند و کوهستانی انگلستان را پیدا کردند، سپری گشته است. از آن زمان تا کنون مناطق روستایی تعداد زیادی بازدید کننده را جلب کرده اند. امروزه در بسیاری از کشورهای جهان گردشگری روستایی تعداد زیادی گردشگر را جلب می‌کند و یکی از مردمی‌ترین اشکال گردشگری به شمار می‌رود (شارپلی، ۱۳۸۰، ۸).

فضای کالبدی و فرهنگی روستاهای ایرانی، اعم از زمین، خانه و معماری، جنگل، مرتع و چراگاه، باغ و کوچه باغ، مسجد و زیارتگاه، آب انبار و قنات، بازارچه و هفته بازار، تعزیه و عروسی، لباس و غذا، مراسم کهن گوناگون، تزئینات و هنرهای دستی، تنوع بی‌شمار و منحصر به فردی دارند، که هر یک به تنهایی همانند پدیده‌ی سحر آمیزی جلوه می‌نماید و بینندگان را مجذوب می‌کنند. جامعه روستایی ایران، نه تنها بستر شکوفایی بخش مهمی از تمدن و میراث فرهنگی گذشته ایران زمین است، بلکه خود در شرایط تاریخی سخت، حافظ بی‌بدیل سرزمین و جلوه‌های گوناگون میراث فرهنگی بوده است.

طبیعی بودن، با طبیعت در آمیختن، در طبیعت زیستن، از طبیعت بهره گرفتن و طبیعت را به زیبایی آراستن و آباد و پایدار کردن آن، از ویژگی‌های ممتاز جامعه‌ی روستایی و عشایری ایران است (زنده دل، ۱۳۸۶، ۹). گردشگری روستایی عبارت است از فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیط‌های مختلف روستایی و پیرامون آن‌ها که در بردارنده آثار مثبت و منفی برای محیط زیست روستا، انسان و طبیعت است (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵، ۲۰۱)، و همچنین کلیه فعالیت‌های گردشگری در محیط روستایی با توجه به فرهنگ و بافت سنتی روستایی، هنر و صنایع روستایی، آداب و رسوم سنتی که

دربرگیرنده‌ی گردشگری کشاورزی، گردشگری سبز، گردشگری مزرعه‌ای، گردشگری غذایی و شکار می‌باشد (قادری ۱۳۸۳، ۲۲). البته گردشگری روستایی تنها شامل گردشگری کشاورزی نمی‌شود، بلکه همه فعالیت‌هایی را که گردشگران در مناطق روستایی انجام می‌دهند در بر می‌گیرد، از این رو می‌توان گفت که گردشگران روستایی با انگیزه‌های متفاوتی از محیط نواحی روستایی بازدید می‌کنند، به همین جهت انواع خاصی از گردشگری در نواحی روستایی دیده می‌شود که به شخص مسافر، ویژگی‌های مقصد، و انگیزه از مسافرت بستگی دارد. بنابراین، با توجه به اهداف و انگیزه گردشگران، گردشگری روستایی به پنج دسته تقسیم می‌شود که در جدول یک نشان داده شده است.

جدول ۱، انواع گردشگری روستایی

گردشگری طبیعی	به طور عمده در تعامل با جاذبه‌های اکولوژیکی قرار دارد
گردشگری فرهنگی	مرتبط با فرهنگ، تاریخ، میراث فرهنگی و باستانی مردم روستایی است
گردشگری بومی	علاوه بر تعامل با جاذبه‌های طبیعی (همانند رودخانه، کوهستان‌ها و...) با زندگی و هنجارهای اجتماعی مردم که خود نیز در تعامل با جاذبه‌های طبیعی می‌باشند، در ارتباط است.
گردشگری دهکده ای	در این نوع گردشگری، گردشگران در خانوارهای دهکده زندگی کرده و در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی روستا مشارکت می‌کنند
گردشگری کشاورزی	در این نوع گردشگری، گردشگران بدون ایجاد پیامدهای منفی روی اکوسیستم مناطق میزبان با فعالیت‌های سنتی کشاورزی در تعامل می‌باشند و یا در آن مشارکت می‌کند

ماخذ: رکن الدین افتخاری، مهدوی، ۱۳۸۵، ۵.

بنابراین، گردشگری روستایی از دو دیدگاه کلی قابل بررسی است: نخست از لحاظ فرهنگ و دوم از نظر طبیعت روستاها (قرخلو، ۱۳۸۵، ۳۰).

از مراسمی که منبعث از فرهنگ حاکم بر روستاها است، می‌توان به مراسم گلاب‌گیری در قمصر کاشان (آموزش و پرورش، ۱۳۸۵، ۴۰)، و نیز رقص‌های محلی موجود در روستاهای ایران مثل ورشرنگ، رقص محلی جنوب خراسان اشاره کرد (صنعتی، ۱۳۸۵، ۲۲) و یا از آثار باستانی موجود در روستاهای ایران می‌توان به معبد داش کسن در روستای ویر زنجان، قلعه روستای جرقویه محمد آباد اصفهان، قلعه پوراشرف در روستای شیخ مکان جمشید آباد در شهر ایلام، چهار طاقی روستای فرهاد آباد ایلام، قلعه داراب خان در روستای شنبه بوشهر، قلعه سیکان در روستای سیکان ایلام (آموزش و پرورش، ۱۳۸۵، ۴۰)، همچنین روستای باستانی بفروئیه میبد یزد اشاره کرد (مومنی، ۱۳۸۴، ۲۹).

از بعد تیپ روستاها و نوع ساخت مسکن‌های روستایی در ایران می‌توان به روستای کندوان اسکو در آذربایجان شرقی و نیز روستای صخره‌ای میمند کرمان که خانه‌های این روستا در درون لایه‌ای از خاکسترهای توفی آتش فشانی قرار گرفته و به وسیله‌ی دست‌کنده شده‌اند، روستای ماسوله شهرستان فومن استان گیلان با شیوه ساخت پله‌کانی در شمال ایران (آموزش و پرورش، ۱۳۸۵، ۴۰) و روستاهای لافت جزیره قشم و روستای کنگ در شهرستان مشهد می‌توان اشاره کرد (معصوم، ۱۳۸۲، ۱۹).

بیشتر امامزاده‌ها و غارهای ایران در روستاهای استان مرکزی وجود دارند. از برج‌های موجود، برج کرات در روستای کرات تایباد خراسان رضوی و برج طغرل در روستای مهماندوست دامغان می‌توانند جاذب گردشگران روستایی باشند.

از بعد جاذبه‌های طبیعی روستاهای ایران می‌توان به آبشارها و چشمه‌های آب گرم و سرد اشاره کرد که بعضی از آن‌ها عبارتند از آبگرم سردابه در روستای وکیل آباد اردبیل، چشمه‌های آب سرد معدنی روستاهای بيله درق، کنزق، آلوارس، ورنیاب سرعین اردبیل، چشمه‌های آب گرم روستاهای موئیل و وله زیر در مشکین شهر اردبیل، چشمه دیمه در روستای دیمه چهار محال و بختیاری، چشمه سرد آب در روستای رستم آباد اردل استان چهار محال و بختیاری، چشمه دهنو در روستای دهنو شهرستان اردل استان چهار محال و بختیاری، چشمه ابیانه در نطنز اصفهان، آبشار و آبگرم روستای زیارت گرگان (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۵، ۴۰)، و نیز آبگرم سادات محله رامسر را بر شمرده، که در حال حاضر نیز هر ساله تعداد کثیری از گردشگران را جذب می‌کنند.

حوزه‌ی فعالیت‌های گردشگری در روستاهای ایران را می‌توان به شرح زیر فهرست کرد:

- ۱- گشت و گذار: گردش در جاده‌های فرعی و طولانی کوهستانی و پارک‌های طبیعی روستا؛ اسب سواری؛ سفر در کاروان‌ها و ارابه کولی‌ها؛ مسافرت با وسایل نقلیه موتوری، دوچرخه سواری؛ قاطر سواری؛ اسکی در روستا؛
- ۲- فعالیت‌های آبی: ماهی گیری؛ شنا؛ مسافرت در رودخانه؛ قایق رانی با قایق‌های پارویی و کلک؛ مسابقه قایقرانی؛ انواع دیگر وسایل آبی؛
- ۳- فعالیت‌های هوایی: هواپیمایی سبک وزن؛ گلايدر دستی و هواپیماهای بسیار سبک وزن، بالون‌های هوای گرم؛
- ۴- فعالیت‌های زمینی: تنیس؛ گلف، که با توجه به نیاز به اراضی وسیع، انجام آنها در نواحی روستایی عملی است؛
- ۵- فعالیت‌های ورزشی: غار نوردی؛ صخره نوردی؛
- ۶- فعالیت‌های اکتشافی: اقدامات صنعتی محلی، کشاورزی یا مهارتی؛
- ۷- فعالیت‌های فرهنگی: باستان شناسی؛ تجدید بنا؛ دوره‌های یادگیری مهارت؛ کارگاه‌های هنری؛ گروه‌های قومی؛ کارهای فرهنگی دیگر؛
- ۸- فعالیت‌های مربوط به سلامتی: زیبایی اندام؛ مراکز تندرستی (شارپلی، ۱۳۸۰، ۱۱)؛
- ۹- گردشگری در حوزه کشاورزی یا مزرعه‌ای: که در آن گردشگران در خانواده‌های مزرعه نشین اقامت و درباره‌ی فعالیت‌های مزرعه داری دانش کسب می‌کنند، یا با اقامت در مزارع گرمسیری درباره‌ی زندگی و فعالیت‌های مردم آن اطلاعاتی می‌آموزند (عبدالله-زاده، ۱۳۷۸، ۳۳).

۱۰- گردشگری خانه‌های دوم: بهبود رفاه اجتماعی و امکان تخصیص بخشی از درآمد برای امور غیر ضروری موجب رواج گردشگری روستایی و به تبع آن خانه‌های دوم، ابتدا در مغرب زمین و سپس در بسیاری از کشورهای جهان شد. در ایران نیز بویژه در نواحی کوهستانی مجاور شهرهای بزرگ و همچنین در سواحل دریای خزر از چند دهه گذشته خانه‌های دوم یا خانه‌های گذران تعطیلات با هدف گذراندن اوقات فراغت گسترش یافته است، ناحیه روستایی و کوهستانی البرز در شمال استان تهران از معدود نواحی کشور

است که خانه‌های دوم عمدتاً از دهه ی ۱۳۴۰ و بویژه بعد از انقلاب اسلامی در آن رواج یافته است (رضوانی، ۱۳۸۲، ۵۹).

عوامل موثر در گردشگری روستایی

- برای مقابله با نارسایی‌های مربوط به بهره برداری از گردشگری روستایی موضوع یک طرح ملی، شناسایی پتانسیل‌های محیطی و اقتصادی روستاهای ایران باید در برنامه دولت قرار گیرد، زیرا لازمه‌ی هر نوع برنامه‌ریزی، داشتن اطلاعات پایه و داده‌های خام برای آن برنامه است. بنابراین، نیاز به یک طرح ملی امکان سنجی توان‌های محیطی - اقتصادی روستاهای ایران مطرح می‌شود که از نتایج آن بتوان به شناسایی توان‌های محیطی روستاهای هدف گردشگری پرداخت و به تمام کمبودها و نارسایی‌ها در امر برنامه ریزی گردشگری پی برد؛

از دیگر عوامل موثر در توسعه‌ی گردشگری روستایی، فعالیت‌های تبلیغاتی و تشویق افراد برای بهره بردن از مکان‌های روستایی برای گذراندن اوقات فراغت است که می‌تواند از طریق مطبوعات، رسانه‌های صوتی و تصویری، سایت‌های اینترنتی و... صورت گیرد (دیباچی، ۱۳۷۱، ۸۹)، به عبارت ی دیگر، هنر داشتن روابط عمومی قوی، زیرا بعد از هنرهای تئاتر، موسیقی، نقاشی، معماری، مجسمه سازی، رقص و پایکوبی، سینما، از روابط عمومی به عنوان هنر هشتم یاد می‌شود که مورد توجه گردشگران است (دیلمانی، ۱۳۷۸، ۷۶)؛

- به تجربه معلوم شده که فعالیت نوپای گردشگری در ایران تنها از طریق استفاده از تخصص و خدمات افراد کار آزموده در این فعالیت و رسانیدن سطح این خدمات به سطح یک استاندارد بین المللی از یک سو و تعمیم یک نحوه ی برخورد و رویارویی مطلوب با گردشگران از سوی دیگر، می‌تواند به صورت یک برنامه مترقی و پیشرو مملکتی در سرتاسر کشور درآید. لذا به منظور نیل به هدف‌های فوق باید مراکز آموزشی برای تربیت افراد ورزیده در امر گردشگری روستایی به وجود آید (دیباچی، ۱۳۷۱، ۸۹).

- باید در روستاهای ایران به شناسایی جشن‌ها، آیین‌ها، رویدادهای کشاورزی که منبع فرهنگی دارند پرداخته شود، زیرا این رویدادها که خاص روستاییان است، برای بسیاری از شهریان و افراد غیر روستایی بسیار جالب و مهم هستند؛ برنامه‌ی آماده‌سازی همگانی روستاییان برای پذیرش گردشگر که این آماده‌سازی بیشتر از بعد فرهنگی موردنظر است، باید در روستاها صورت گیرد، زیرا تا روستایی از بعد فرهنگی - روانی آمادگی پذیرش گردشگر را نداشته باشد، فرآیند برنامه ریزی توسعه گردشگری روستایی با مشکل روبرو می‌شود؛

جریان‌های دست یابی به روستا نیز از عوامل موثر در توسعه‌ی گردشگری روستایی هستند؛ زیرا برای حیات گردشگری روستایی و سود رسانی آن به جوامع محلی، مردم باید به روستا دسترسی داشته باشند. که این مورد یعنی راه‌های ارتباطی نیز در امر توسعه گردشگری روستایی ایران باید مورد توجه قرار گیرد (شارپلی، ۱۳۸۰، ۱۳۲)؛

- یکی از محبوب ترین انواع اقامتگاه‌های گردشگری در روستا، ایجاد اقامتگاه در اراضی کشاورزی است.

شاید یکی از نمونه‌های اقامتگاه‌های روستایی، توسعه اقامتگاه gite (منزل، کلبه) در فرانسه می‌باشد. در اواسط دهه ۱۹۵۰ وزارت کشاورزی فرانسه طرح gites ruraux (منزل روستایی) را به همراه حمایت‌های مالی به کشاورزانی که خواستار بازسازی ساختمان‌های قدیمی و متروکه یا تبدیل آنها به اقامتگاه‌های نوساز بودند، پیشنهاد کرد، چنین اقامتگاه‌هایی توسط بخش خصوصی در روستاها اداره می‌شوند و امکانات تهیه غذا در محل اقامت را فراهم می‌کنند که البته با استانداردهای اقامتی مطابقت دارند، گردشگران به دلیل آرامش، سکوت و قیمت‌های پایین، جذب انواع اقامتگاه‌های کشاورزی روستایی می‌شوند (منشی زاده، ۱۳۸۴، ۱۸۲)؛

- مواردی که در فوق مورد بحث قرار گرفتند، موثرترین و ضروری ترین جریان‌ها باشند، اما تنها راه‌هایی نیستند که می‌توان از آنها در برنامه‌ریزی و اداره‌ی گردشگری روستایی استفاده کرد. نه تنها محیط زیست روستایی دایم در حال تغییر و توسعه است، بلکه تقاضاهایی که از طریق جامعه اعمال می‌شود نیز، دائماً در حال تحول هستند، بنابراین جریان‌های جدید به طور مداوم در حال ظهور هستند و همواره نیاز به تحقیقات جدید احساس می‌شود (همان، ۱۳۷۴، ۱۴۵).

جایگاه گردشگری در اقتصاد روستایی ایران

اقتصاد روستایی شامل کلیه فعالیت‌هایی است که در محیط روستا انجام می‌شود. بنابراین، کلیه فعالیت‌های مربوط به سه بخش اقتصاد، شامل کشاورزی، صنعتی و خدماتی با تمامی زیر بخش‌های آنها برای ارتقاء سطح کمی و کیفی فعالیت‌ها باید در نواحی روستایی ارائه شود؛ زیرا نواحی روستایی به شدت نیازمند تنوع بخشی به فعالیت‌های موجود هستند. بررسی‌های کلی از وضعیت جمعیت و اشتغال کشور نشان می‌دهد که سالانه حدود ۳۸۰ تا ۴۰۰ هزار نفر نیروی فعال بالقوه وارد بازار کار می‌شود. اما بازار کار و فعالیت نشان می‌دهد که عملاً قادر به جذب این انبوه تقاضا برای اشتغال نیست و حتی اصلی‌ترین بخش اقتصادی کشور یعنی کشاورزی سالانه - که حدود ۲۰ هزار نفر از نیروی مازاد بر نیاز خود را از دست می‌دهد - در این بخش نیست. اشتغال در بخش کشاورزی ایران در سال ۱۳۸۵ به ۱۸ درصد رسیده است که پایین‌ترین سطح اشتغال در بخش کشاورزی است.

اندازه متوسط واحدهای بهره‌برداری کشاورزی کشور، اعم از اراضی زیر کشت آبی و دیم و آیش بسیار کوچک است. این مقدار از اراضی کشاورزی، حتی اگر تماماً زیر کشت باشد، تکافوی معاش یک خانوار کشاورز با ۵ نفر عضو را نخواهد داد. همچنین، بررسی‌های آماری از وضعیت واحدهای بهره‌برداری کشاورزی نشان می‌دهد که مساحت واحدها به دلیل تقسیم آن از طریق اعمال قانون ارث میان وراث، کوچکتر شده است و بدین ترتیب واحدهای کوچک بهره‌برداری قابلیت اشتغال زایی خود را از دست می‌دهند. از طرف دیگر به کارگیری ماشین‌آلات کشاورزی در این بخش، عملاً نیروی انسانی شاغل در آن را به طریقی دیگر کاهش می‌دهد. این نیروها همه ساله فعالیت خود را در بخش کشاورزی ترک می‌کنند و به فعالیت‌های دیگر می‌پردازند؛ از این رو می‌توان گفت که ایجاد اشتغال در بخش کشاورزی، بنا به دلایل یاد شده عملاً ممکن نیست، مگر آنکه عرصه‌های کشاورزی بالقوه، در زمین‌هایی که تاکنون جزو زمین‌های کشاورزی نبوده‌اند، با به کار گیری فناوری و سرمایه کافی مورد استفاده قرار گیرد، که آن هم نخواهد توانست اشتغال چندانی را در بخش کشاورزی ایجاد کند.

بخش صنعت نیز به دلیل تورم اشتغال در آن در حال حاضر بیشتر به تعدیل نیروی انسانی می‌اندیشد تا به کار گیری نیروی جدید. از این رو انتظار ایجاد اشتغال در بخش

صنعت اگر هم موجود باشد، تنها در سطوح تخصصی قابل تصور است و نه در سطوح پایین و غیر تخصصی.

بخش خدمات در حال حاضر از فعال‌ترین بخش‌های اقتصادی کشور است. این بخش طیف وسیعی از فعالیت‌ها را در بر می‌گیرد که گروهی از آن‌ها تحت عنوان مشاغل کاذب یا غیر رسمی یاد می‌کنند و عملاً زیر پوشش هیچ سازمان و نهاد دولتی قرار ندارند، لذا، هم گرایش به فعالیت در این بخش به ویژه از جانب کسانی که فاقد مهارت‌های شغلی هستند، به نسبت زیاد است. تورم اشتغال در بخش خدمات غیر رسمی، آثار نامطلوبی بر نظام مبادله کالایی بر جای می‌گذارد که افزایش قیمت کالا در نتیجه دست به دست شدن، یکی از نتایج آن است. بنابراین بخش خدمات در صورتی که با تورم اشتغال روبرو باشد، با ایجاد مشاغل کاذب غیر مستقیم آثار سوئی بر اقتصاد کشور باقی می‌گذارد.

با توجه به موارد فوق در کشورهایی که با تورم جمعیت به ویژه تورم نیروی فعال روبرو هستند، و ایران نیز در زمره این کشورها به شمار می‌رود، توسعه بخش گردشگری، در صورت وجود زمینه‌های لازم یکی از مهم‌ترین اقدامات برای ایجاد اشتغال مولد به خصوص در نواحی روستایی به شمار می‌رود (رهنمایی، ۱۳۸۰، ۷۱).

با توجه به شناخت از اقتصاد ایران مشخص می‌شود که جایگاه مستقلى برای گردشگری روستایی در اقتصاد روستایی قایل نشده‌اند؛ در حالی که گردشگری، امروزه به قدری در توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی مناطق اهمیت دارد که اقتصاددانان آن را صادرات نامرئی نام نهاده‌اند. در قسمتی از مصوبه‌ی سال ۱۹۷۰ میلادی دولت اسپانیا، در حمایت از گردشگری آمده است: «با گردشگران مهربان باشید، آنان نان و کره‌ی شما هستند» (خسروی، ۱۳۸۶، ۴۷).

سیر تحول برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران نشان می‌دهد که، اولین بار در برنامه ششم عمرانی قبل از انقلاب در قالب سیاست‌های انسانی عمران روستایی، به این موضوع پرداخته شد و توسعه گردشگری در محیط روستایی به عنوان یکی از راهکارهای ایجاد کار مولد و جلوگیری از بیکاری و کم کاری در روستاها مطرح گردید. در سال‌های پس از انقلاب و بویژه در برنامه‌های دوم و سوم توسعه کشور، هرچند توسعه گردشگری در برنامه‌های کلان کشور مورد توجه بوده، ولی متأسفانه گردشگری روستایی حتی در

محتوای این برنامه‌ها نیز انعکاس نیافته است. حتی در لایحه‌ی برنامه چهارم توسعه و نیز در افق چشم‌انداز توسعه ۲۰ ساله کشور نیز گردشگری روستایی به طور مشخص مورد توجه قرار نگرفته است. علاوه بر این در برنامه ملی توسعه و مدیریت گردشگری ایران نیز به طور مشخص، توجهی به توسعه گردشگری در نواحی روستایی نشده است (رضوانی، ۱۳۸۳، ۲۶۴). با توجه به اهمیت گردشگری در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه روستایی، توجه به این مهم در برنامه‌ها و طرح‌های توسعه روستایی بویژه طرح‌های محلی اهمیت بسیار دارد. به منظور ایفای نقش مثبت گردشگری در فرآیند توسعه روستایی، توجه به مدیریت محیط زیست، مشارکت محلی، قوانین صریح و محکم، بازاریابی برنامه ریزی واقع بینانه در زمینه گردشگری ضروری است (همان، ۱۳۸۳، ۲۶۱). به گفته سازمان جهانی گردشگری تعداد گردشگر در سال ۲۰۲۰ میلادی به رقم ۱/۵۶ میلیارد نفر می‌رسد (منشی زاده، ۱۳۸۴، ۱۰)، در سال ۲۰۰۴ میلادی، ۷۶۰ میلیون نفر از کشورهای مختلف بازدید کرده‌اند، اما سهم ایران از این گردشگران خارجی بسیار خوش بینانه از رقم یک میلیون ششصد هزار نفر گردشگر تجاوز نمی‌کند (همان، ۱۳۸۳، ۱۰)، که عمدتاً از کشورهای همجوار و با هزینه کردن اندک برای سفر هستند. گزارش‌ها حاکی از ورود ۷۹ میلیون نفر گردشگر خارجی به کشور فرانسه در سال ۲۰۰۷ است، که در حالت مقایسه‌ای، یک تفاوت بسیار شدید را نسبت به ایران نشان می‌دهد. میزان گردشگری در ایران از یک نوسان عمده بر خوردار است؛ به طوری که در سال ۱۳۵۷ ورود جهانگردان به ایران ۵۰۲۳۰۰ نفر بوده که در سال ۱۳۷۰ به ۲۴۹۱۰۰ نفر کاهش یافته است، و در سال ۱۳۷۵ مجدداً به رقم ۵۷۳۴۴۹ نفر رسیده است. تعداد گردشگران خارجی وارد شده به ایران در سال ۱۳۸۰ به ۱۴۰۱۲۶۰ نفر، و در سال ۱۳۸۱ برابر ۱۵۸۴۲۲ نفر برآورد گردیده است (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۴، ۱۷۴). همچنین بررسی آماری مسافران خروجی از کشور طی برنامه پنج ساله اول نشان می‌دهد که در این دوره، همزمان با ورود ۹۰۰ هزار گردشگر به کشور و کسب ۴۵۰ میلیون دلار ارز حدود ۵/۱ میلیون نفر اتباع ایرانی به خارج از کشور مسافرت کرده‌اند و با احتساب خروج حداقل ۱۰۰۰ دلار به ازای هر نفر مجموعاً ۵/۱ میلیارد دلار از طریق این مسافران ارز از کشور خارج شده است. تفاضل درآمد و هزینه‌های بخش گردشگری در طول برنامه اول، نشان می‌دهد که ایران در چهار چوب سیاست‌های سازندگی حدود ۴/۶ میلیارد دلار تراز

مبادله منفی در بخش گردشگری داشته است (رهنمایی، ۱۳۸۰، ۶۵). آمارهایی که به طور کلی حاکی از میزان گردشگران روستایی در ایران باشد، وجود ندارد و یا به طور بسیار محدود به نواحی خاص گردشگری روستایی پرداخته است.

جدول ۲، نقش گردشگری در اقتصاد ایران

درصد سهم گردشگری در	گردشگری خارجی	گردشگری داخلی	جمع
تولید ناخالص ملی	۱/۷۲	۱/۶۷	۳/۳۹
اشتغال	۱/۷۲	۱/۵۸	۳/۳۰
درآمد دولت	۰/۱۵	۰/۱۳	۰/۲۹

ماخذ: مرادی، ۱۳۸۵، ۶۵.

چنانکه این فعالیت در روستاهای ایران جای خود را باز کند، و عرصه‌های روستایی وارد فرایند تجارت گردشگری شوند، به غیر از روستاها که از منافع اقتصادی آن سود خواهند برد، صاحبان تسهیلات خدماتی - رفاهی نیز از آن بهره‌مند خواهند شد. به طور کلی اثرات اقتصادی حاصل از گردشگری برای نواحی روستایی را می‌توان به شرح زیر تشریح کرد:

- متوازن کردن ترکیب اقتصاد و حفظ ثبات اقتصادی در سطح کلان (داس ویل، ۱۳۸۴، ۱۴۲)؛

- ایجاد اشتغال برای نیروی مازاد کار و ایجاد فعالیت برای کار مازاد روستایی؛

- بالا بردن سطوح درآمدی خانوارهای روستایی؛

- ایجاد تقاضا برای محصولات کشاورزی و دیگر محصولات حاصل از فراوری کشاورزی؛

- ایجاد زنجیره‌ای از کل فعالیت‌های اقتصادی و خدماتی به عنوان اهرمی برای تعداد بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی؛

پدیده‌های طبیعی را که دارای ارزش اقتصادی نیستند مورد بهره‌برداری قرار دهد؛

- تقاضا برای هنرهای سنتی؛ رستوران‌داری و فعالیت‌هایی را که نیاز به نیروی کار انسانی بیشتری دارند در نواحی روستایی ارتقا دهد؛
- به همان اندازه که گردشگرانی را از خارج از فضای اقتصاد روستا جذب می‌کند، جریان‌های برون زای هزینه‌ها را به منطقه تزریق کرده، ضریب تکاثری سنتی را افزایش می‌دهد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵، ۲۰۲)؛
- باعث ایجاد بازارهای جدید برای محصولات کشاورزی و گسترش مبنای یک اقتصاد منطقه‌ای می‌شود؛
- رغبت‌بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در امر گردشگری روستایی را به علت کوچک بودن و تنوع و ساده بودن طرح‌ها (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵، ۲۰۲)، افزایش دهد؛
- از صنایع دستی روستایی حمایت می‌شود؛ چنانکه صنایع دستی علاوه بر حفظ ارتباط فرهنگی، از نظر تامین ارزش اقتصادی نیز از اهمیت بسیار برخوردار اند؛ به طوری که این هنر و صنعت علاوه بر تبادلات فرهنگی سبب و عامل ایجاد اشتغال و بهره‌وری اقتصادی می‌گردد و کارایی مناسبی را بویژه در نواحی روستایی و دوره افتاده فراهم می‌کند؛ چنانکه در سال ۱۳۸۲ از صادرات صنایع دستی ۶۰ میلیون دلار ارز وارد کشور شده است (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۴، ۱۶۴)؛
- می‌توان گفت گردشگری در بهبود کیفیت صنایع دستی روستایی و افزایش تولید آنها موثر است و به امر اشتغال زایی در روستاها نیز کمک می‌کند؛
- از فعالیت‌های خدماتی موجود مثل سیستم حمل و نقل، مراقبت‌های دارویی، صنایع و حرفه‌های سنتی روستایی حمایت می‌شود؛
- تنوع اقتصاد محلی بیشتر و اقتصاد جوامع محلی گسترده و استوار می‌شود؛
- ایجاد امکانات و جاذبه‌های جدید مثل امکانات فرهنگی، مراکز تفریحی یا ورزشی در نواحی روستایی توسعه یابد؛
- از حفظ و آبادانی فضاهای تاریخی مثل خانه‌های روستایی، باغ‌ها و گردشگاه‌ها، حمایت می‌شود؛
- با انجام فعالیت‌هایی از قبیل دفع زباله، تنظیم آیین نامه‌های ترافیک و اصلاح ساختمان‌ها منجر به بهبود محیط زیست در دهکده‌ها و روستاها می‌شود (شارپلی، ۱۳۸۰، ۴۱)؛

- گردشگری پول و جمعیت را از مراکز تمرکز و ثقل صنعتی و شهری به سوی روستاها و نقاط طبیعی می‌کشاند. معمولاً گردشگری را از دیدگاه اقتصادی «صادرات نامرئی محصولات و خدمات» می‌نامند؛ زیرا در حالی که اثر اقتصادی آن در تراز پرداخت‌های یک کشور مشهود و ظاهر می‌گردد، درآمدهای ناشی از آن، نظیر درآمدهای به دست آمده از ارائه خدمات افراد یک کشور در کشورهای بیگانه مشهود و معلوم نیست. این صادرات نامرئی بخصوص برای کشورهایی که منابع در آمد چشم گیری هم نداشته باشند؛ غنیمتی با ارزش محسوب می‌شود.

هزینه‌هایی که معمولاً "توسط یک نفر گردشگر هزینه می‌شود. عبارتند از: هزینه غذا، هزینه تفریحات، هزینه محل اقامت، هزینه حمل و نقل داخلی، هزینه گشت‌ها و تورهای داخلی، هزینه پست و تلگراف و تلفن، به اضافه خرید ره آوردها و کالاهای بومی و سوغات، این هزینه‌ها را گردشگر با ارزی که همراه آورده انجام می‌دهد و در عمل مانند آن است که خدمات و کالاهای فوق به کشور متبوع گردشگر صادر شده باشد و چون این جریان دقیقاً قابل محاسبه نیست، لذا به این جریان اقتصادی «صادرات نامرئی» گفته می‌شود (رضوانی، ۱۳۷۴، ۶۱)؛

- کمک به درآمدهای دولت، این امر شامل مالیات‌های هتل‌ها و انواع دیگر مالیات‌های گردشگری، عوارض خروج از فرودگاه‌ها، عوارض گمرکی بر واردات گردشگری، مالیات بر درآمد موسسات و کارمندان فعال در گردشگری، و مالیات بر دارایی تاسیسات گردشگری است (عبداللهی، ۱۳۷۸، ۴۹)؛

- یکی از آثار مهم اقتصادی حاصل از گردشگری در کشورهای در حال توسعه، ایجاد فعالیت و کار و استفاده از نیروی انسانی نیمه متخصص است. گردشگری به صورت یک بخش اقتصادی فعال می‌تواند از عامل کار، بیشتر از سایر عوامل تولید استفاده کند و موجبات بالا بردن سطح اشتغال را فراهم آورد؛

- از موارد دیگر اثرات اقتصادی گردشگری، انتقال در آمد از حوزه پس انداز به حوزه سرمایه گذاری در گردشگری روستایی است (زاهدی، ۱۳۸۵، ۴۳)؛

- کمک به تعادل ناحیه ای از پیآمدهای اقتصادی گردشگری روستایی، این واقعیت بیان گر جایگاه بی بدیل توسعه گردشگری با ویژگی‌های خاص این فعالیت در پیوند

نواحی محروم به سیستم فضای ملی - منطقه‌ای و به تبع آن ارتقای سطح توسعه این نواحی است (فتاح پور، ۱۳۸۵، ۵۶).

در ادامه‌ی این بحث ذکر این نکته ضروری است که گردشگری تنها منجی اقتصاد روستایی نیست (کلی، ۱۳۸۱، ۳۸)، در این زمینه «باتلر» و «کلاک» معتقدند گردشگری در نواحی روستایی لزوماً راه حل جادویی برای توسعه‌ی نواحی روستایی نیست؛ بلکه گردشگری باید مکملی برای اقتصاد شکوفا و متنوع باشد نه نقطه اتکاء توسعه‌ی روستایی (علیقلی زاده، ۱۳۸۶، ۱۰).

چالش‌های اقتصادی فراروی گردشگری روستایی در ایران

بر همگان آشکار است که گردشگری، در کشور ایران، ارزنده، اثر بخش و با حداکثر بازدهی اقتصادی و فرهنگی همراه نیست. کشور ایران با تمدن کهن و طبیعت چهار فصل، با در اختیار داشتن صدها مولفه گردشگری و بویژه مولفه گردشگری روستایی، یکی از بی نظیر ترین کشورهای جهان در حوزه‌ی گردشگری روستایی به شمار می‌آید. ایران را باید یکی از پر ظرفیت‌ترین کشورهای جهان در زمینه‌ی جذب گردشگر روستایی دانست و اما بر اساس آمارها، با وجود آن که کشوری مثل امارات، که یک صدم توانمندی تاریخی و فرهنگی ایران را ندارد، توانسته است بیش از ۱۰ میلیون گردشگر در سال جذب کند که این وضعیت برای مالزی در جنوب شرق آسیا نیز چنین است. این که چرا ایران با این همه پتانسیل، نتوانسته است بیش از دو میلیون گردشگر در سال جذب کند، پرسشی است که فقط سازمان ایران گردی کشور نباید پاسخ گوی آن باشد، گردشگری مسأله‌ای نیست که فقط یک ارگان یا دستگاه در آن دخالت داده شود (www. Sanayenews. Com 2007/7/6).

با توجه به این که یکی از اهداف برنامه ملی توسعه و مدیریت گردشگری در ایران، افزایش فرصت‌های اقتصادی در مناطق روستایی است، چالش‌های اقتصادی زیر را می‌توان از مهم ترین دغدغه‌های فراروی توسعه گردشگری روستایی در ایران دانست:

- ضعف هماهنگی و هم سویی دستگاه‌های دولتی با سازمان میراث فرهنگی و گردشگری با توجه به ماهیت فرابخشی فعالیت‌های گردشگری؛

- پرهیز از اصلاح ساختار سازمانی و منطبق نبودن آن با وظایف و تکالیف واقعی و مورد نیاز گردشگران؛

فقدان اطلاعات گردشگری و اطلاع رسانی صحیح؛

عدم توجه به توسعه منابع انسانی و تامین تخصص‌های مورد نیاز؛
ضعف زیر ساخت‌های سیستم حمل و نقل، ناکافی و نا مناسب بودن ظرفیت‌های جاده ای، بویژه در نواحی روستایی؛

- نا مناسب بودن زیر ساخت‌های اقامتی و پذیرایی روستایی؛ چنانکه در جدول ۳ مشاهده می شود، میزان افزایش تعداد اقامت‌گاه‌های عمومی و اماکن صرف غذا و نوشیدنی در نقاط شهری و روستایی طی سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۱ بسیار ناچیز بوده است؛

جدول ۳، تعداد اقامتگاه‌های عمومی و اماکن صرف غذا و نوشیدنی در نقاط شهری و

روستایی

سال	جمع			اقامتگاه‌های عمومی			اماکن صرف غذا و نوشیدنی		
	کل کشور	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۷۳	۶۰۵۱۳	۴۶۴۷۹	۱۴۰۳۴	۴۶۶۲	۴۱۰۶	۵۵۶	۵۵۸۵۱	۴۲۳۷۳	۱۳۴۷۸
۱۳۸۱	۷۴۶۸۸	۶۰۳۵۶	۱۴۳۳۲	۶۰۶۲	۵۲۸۰	۷۸۲	۶۸۶۲۶	۵۵۰۷۶	۱۳۵۵۰

ماخذ: (www.sci.org.ir2008/5/6).

در جدول ۳، مشاهده می شود که نواحی روستایی رشد چندانی از نظر ایجاد امکانات طی سال‌های ۸۱-۱۳۷۳ نداشته اند.

- افزایش نرخ بیمه، مالیات و سایر عوارض موضوعه و عدم شمول تعرفه آب و برق و گاز صنعتی برای تاسیسات گردشگری؛

- عدم همکاری ارگان‌های مختلف برای تامین مصالح ساختمانی مورد نیاز جهت تکمیل تاسیسات اقامتی که با توجه به از رده خارج شدن تعداد زیادی از این تاسیسات، نیاز به ایجاد ظرفیت‌های جدید، شدیداً احساس می‌شود (رضوانی، ۱۳۷۴، ۱۹۴)؛

- به دلیل قدیمی بودن قوانین حاکم بر اتحادیه‌ها و انجمن‌های صنفی، موانع عمده‌ای برای ورود عاملان حرفه‌ای و تسهیلات گردشگری وجود دارد و این بخش قادر به سازماندهی و نمایندگی نافع خود در سطح ملی نیست (قرخلو، ۱۳۸۵، ۲۰۳)؛

چالش‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی فراوری توسعه گردشگری روستایی را که عمدتاً در زمینه تنگناها و مشکلات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشند، می‌توان به صورت موانع زیر مطرح کرد:

۱- موانع عینی:

- الف) کمبود آمار و اطلاعات مبنایی
- ب) تغییر سیاست‌های گردشگری
- ج) تنگناها و محدودیت‌ها در زمینه‌ی راه و ترابری
- د) مشکلات و تنگناهای تشکیلاتی و تبلیغاتی
- ه) مشکلات و تنگناهای مربوط به مراکز و تاسیسات اقامتی و پذیرایی

۲- موانع ذهنی:

- الف) موانع فرهنگی پذیرش گردشگر
 - سنت گرایی
 - تقدیر گرایی
 - قوم گرایی
 - تعارض ارزشی
- ب) موانع اجتماعی پذیرش گردشگر
 - پایگاه اقتصادی و اجتماعی
 - استفاده از وسایل ارتباط جمعی (خسروی، ۱۳۸۶، ۴۸).

ارائه راهکارها و نتایج مباحث مطرح شده

به طور کلی در این بخش از کار پژوهشی، به نتیجه‌گیری از تمام بخش‌های مطرح شده پرداخته می‌شود و راهکارهای لازم برای بهبود وضعیت اقتصادی حاصل از گردشگری روستایی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

- مستحکم کردن پیوندها میان گردشگری و دیگر بخش‌های اقتصادی (عبدالله زاده، ۱۳۷۸، ۴۸)، یا اجرای طرح چیدمان خدمات تکمیلی (دهدشتی، آنچه ای، ۱۳۸۲، ۴۷)، این امر میزان واردات برای گردشگری را تقلیل می‌دهد و اشتغال محلی و درآمد بیشتری را از گردشگری فراهم می‌کند. زیرا اغلب فرصت‌ها را برای افزایش اقلام غذایی مورد استفاده در گردشگری فراهم می‌کند. برای مثال، اغلب فرصت‌ها برای افزایش اقلام غذایی مورد استفاده در گردشگری که به طور محلی تولید می‌شوند، وجود دارد؛ به علاوه، فعالان امور گردشگری را باید ترغیب کرد که در احداث و عملیات هتل‌ها، به مطالعه بیشتر در مورد روستاها بپردازند و عمدتاً سعی شود از مصالح ساختمانی محلی استفاده کنند؛

- به حداکثر رساندن اشتغال محلی روستایی در گردشگری را می‌توان با آموزش صحیح اشخاص برای کار در فعالیتهای مربوط به گردشگری حمایت کرد، آموزش مردم محلی بر شناخت و درک اشتغال در گردشگری به عنوان نوعی شغل محترم و ارزشمند امری ضروری است. کارآموزی باید به سطوح نظارت و مدیریت تعمیم داده شود، تا این سطوح بالا را نیز بتوان سرانجام با کارکنان محلی پر کرد، موقعی که ذخیره‌ای از کارکنان آموزش دیده وجود داشته باشد، در آن وقت می‌توان موسسات تسهیلاتی و خدماتی گردشگری را ملزم ساخت تا اشخاص محلی را استخدام کنند؛

میزان هزینه کردن گردشگران را می‌توان به شیوه‌های مختلف افزایش داد. یکی از شیوه‌ها ایجاد فرصت‌های بیشتر خرید، به خصوص خرید صنایع دستی روستایی و هنرهای محلی در روستاها برای گردشگران است، همچنین می‌توان با افزایش مدت اقامت آنان در نواحی روستایی، درآمد حاصل از گردشگری را در نواحی روستایی افزایش داد؛

- کمک و آگاه کردن مردم نسبت به حفظ فضاهای بکر طبیعی و حیات وحش و نیز حفظ مناطق باستان شناسی و تاریخی به عنوان جاذبه‌های گردشگری روستایی؛
- با توسعه گردشگری روستایی استانداردهای زندگی مردم ارتقاء می یابد و اگر منافع اقتصادی گردشگری خوب توزیع شوند، به ارتقاء استاندارد زندگی در نواحی روستایی کمک می کند؛
- به غیر از آموزش مردم در امر اشتغال در گردشگری، باید به آنها در مورد مفاهیم گردشگری، مزایا، مشکلات آن، نحوه برخورد صحیح با گردشگران آموزش صحیح داده شود (عبدالله زاده، ۱۳۷۸، ۴۸)؛
- باید زمینه‌های ایجاد و حفظ توازن بین عرضه و تقاضا در بخش گردشگری فراهم شود (قرخلو، ۱۳۸۵، ۵۴).
- بازگشایی و تقویت رشته‌های دانشگاهی مربوط به گردشگری روستایی به منظور تربیت نیروهای متخصص مورد نیاز، گامی موثر در توسعه گردشگری روستایی خواهد بود؛
- ایجاد و تقویت مراکز اطلاعاتی در مبادی ورودی مکان‌های گردشگری روستایی برای راهنمایی مسافرانی که از مناطق دور و نزدیک به روستاها وارد می‌شوند (رضوانی، ۱۳۷۴، ۱۹۷)، در رونق گردشگری موثر است؛
- گردشگری عصر فرایسامدن احتیاج به مدیریت‌های تخصصی بهنگام دارد، مدیریت‌هایی که دائماً با آموزش سر و کار داشته باشند و از مشاوران متخصص مختلف از روان شناسی تا اقتصاد و از تاریخ و باستان شناسی و جغرافیا تا الکترونیک یاری جویند (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵، ۲۴۴)؛
- تلاش برای قرار گرفتن سفرهای روستایی در سبد هزینه‌های خانوار و در نتیجه آشنا شدن با ورزش، طبیعت و حفظ روحیه و شادابی در سایر روزهای هفته (www.Ariantour.com, 2007/7/6)، برای توسعه گردشگری روستایی موثر است؛
- تلاش برای راه اندازی فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT)، روستاهای هدف گردشگری و تمامی سازمان‌هایی که به نحوی با امر گردشگری در ارتباط هستند و همچنین ایجاد نهادی تحت عنوان مرکز گردشگری مجازی در سازمان ایران گردی کشور (www. Sanayenews. Com, 2007/7/6)، ضروری است. توسعه گردشگری روستایی

می‌تواند فرصت‌های جدیدی برای درآمد و اشتغال روستاییان ایجاد کند، ضعف اطلاع رسانی یکی از مهم‌ترین مشکلات در این فرآیند محسوب می‌شود. بامعرفی جاذبه‌های گردشگری روستاها از طریق اینترنت می‌توان به توسعه گردشگری روستایی و تامین خدمات مورد نیاز گردشگران کمک کرد (رضوانی، ۱۳۸۳، ۲۶) - مطالعه و شناسایی محدودیت‌ها و مخاطرات تهدیدکننده‌ی جوی و اقلیمی و نیز آگاهی از جاذبه‌ها و پتانسیل‌های نهفته در ویژگی‌های جوی و اقلیمی جغرافیای گسترده‌ی کشور در فصل‌های متفاوت سال (براتیان، ۱۳۸۶، ۱۳)، برای آگاهی بیشتر گردشگران روستایی به مکان‌هایی که سفر می‌کنند، بسیار ضرورت دارد.

منابع و مأخذ

کتاب‌ها:

- ۱- آسایش، حسین؛ مشیری، سید رحیم؛ ۱۳۸۱، روش شناسی و تکنیک‌های تحقیق علمی در علوم انسانی با تاکید بر جغرافیا، نشر قومس، تهران.
- ۲- پاپلی یزدی، محمد حسین؛ سقایی، مهدی؛ ۱۳۸۵، گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، انتشارات سمت، تهران.
- ۳- حسینی ابری، سید حسن؛ ۱۳۸۰، مدخلی بر جغرافیای روستایی ایران، انتشارات دانشگاه اصفهان.
- ۴- داس ویل، راجر؛ ۱۳۸۴، مدیریت جهانگردی، مبانی، راهبرد و آثار، ترجمه سید محمد اعرابی، داوود ایزدی، نشر دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.
- ۵- دیبایی پرویز؛ ۱۳۷۱، شناخت جهان گردی، نشر دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- ۶- دیلمانی، فریدون؛ ۱۳۷۸، گسترش جهانگردی در ایران به جای فروش نفت، جلد اول، نشر چشم‌انداز، تهران.
- ۷- رضوانی، علی اصغر؛ ۱۳۷۴، جغرافیا و صنعت توریسم، نشر دانشگاه پیام نور.
- ۸- رضوانی، محمدرضا؛ ۱۳۸۳، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، نشر قومس، تهران.

- ۹- زاهدی، شمس السادات؛ ۱۳۸۵، مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار، نشر دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- ۱۰- زنده دل، حسن؛ و دستیاران؛ ۱۳۸۶، راهنمای گردشگری روستاهای ایران ۱، نشر کاروان جهانگردان - ایران گردان، تهران.
- ۱۱- شارپلی، ریچارد جولیا؛ ۱۳۸۰، گردشگری روستایی، ترجمه رحمت الله منشی زاده، فاطمه، نصیری، انتشارات منشی، تهران.
- ۱۲- عبدالله زاده، محمود؛ ۱۳۷۸، برنامه ریزی ملی و منطقه ای جهان گردی، نشر دفتر پژوهش های فرهنگی، تهران.
- ۱۳- علیقلی زاده، ناصر؛ ۱۳۸۶، نگرش جامعه میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی در بخش مرکزی نوشهر، پایان نامه دکتری دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران.
- ۱۴- قادری، زاهد؛ ۱۳۸۳، اصول برنامه ریزی توسعه پایدار گردشگری روستایی، انتشارات سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور، تهران.
- ۱۵- قرخلو، مهدی؛ ۱۳۸۵، جغرافیای جهان گردی و برنامه ریزی اوقات فراغت، نشر جهاد دانشگاهی، تهران.
- ۱۶- لاندبرگ، داند؛ ۱۳۸۳، اقتصاد گردشگری، ترجمه محمدرضا فرزین، نشر شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران.
- ۱۷- مرادی؛ مریم، فیاضی، مرجان؛ ۱۳۸۵، مدیریت گردشگری، اصول، مبانی و مفاهیم کاربردی، نشر به نشر، مشهد.
- ۱۸- مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ ۱۳۸۴، جغرافیای اقتصادی ایران (صنایع)، نشر جهاد دانشگاهی مشهد.
- ۱۹- معصومی، مسعود؛ ۱۳۸۵، ماهیت گردشگری، انتشارات پیک کوثر، تهران.
- ۲۰- منشی زاده؛ رحمت اله؛ ۱۳۸۴، اندر مقوله گردشگری، نشر پیام مولف، تهران.
- ۲۱- وزارت آموزش و پرورش؛ ۱۳۸۵، جغرافیای استان های ایران سال دوم آموزش متوسطه (۳۰ جلد)، نشر شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران.
- ۲۲- وزارت آموزش و پرورش؛ ۱۳۸۶، جغرافیای سال دوم آموزش متوسطه، نشر شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران.

23- [www. Ariantour. Com](http://www.Ariantour.Com).

24- [www. Sanayenews. Com](http://www.Sanayenews.Com).

25- www.sci.org.ir

26- www.sid.ir

مجلات:

- ۱- براتیان، علی؛ ۱۳۸۶، نقش اقلیم در برنامه ریزی گردشگری استان چهار محال و بختیاری، نشریه رشد آموزش جغرافیا، شماره ۷۸.
- ۲- خسروی، حسین؛ ۱۳۸۶، مشکلات و تنگناهای توسعه‌ی گردشگری در استان قم، نشریه رشد آموزش جغرافیا، شماره ۸۰.
- ۳- دهدشتی شاهرخ، زهره؛ آنچه ای، امیر حسین؛ ۱۳۸۲، راهکارهای توسعه‌ی گردشگری در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات جهانگردی دانشکده حسابداری و مدیریت دانشگاه علامه طباطبائی، تهران شماره ۴.
- ۴- رضوانی، محمد رضا؛ ۱۳۸۲، تحلیل روند ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی، مطالعه موردی نواحی روستایی شمال استان تهران، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۰.
- ۵- رضوانی، محمدرضا؛ صفائی، جواد؛ ۱۳۸۴، گردشگری خانه‌های دوم و تأثیرات آن در نواحی روستایی (مورد نواحی روستایی شمال تهران)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۵.
- ۶- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ قاردی، اسماعیل؛ ۱۳۸۱، نقش گردشگری در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه‌ای) فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۶، شماره ۲۰.
- ۷- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ مهدوی، داوود؛ ۱۳۸۵، راهکارهای توسعه‌ی گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT (دهستان لواسان کوچک)، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۲۰.
- ۸- رهنمایی، محمد تقی؛ ۱۳۸۰، توسعه‌ی جهانگردی و نقش آن در سیاست ساماندهی ساختار اقتصادی، مجله گردشگری، شماره ۱۰.
- ۹- صنعتی، علیرضا؛ ۱۳۸۵، ورش‌رنگ، رقص محلی جنوب خراسان، مجله گردشگری، سال چهارم، شماره ۱۲.
- ۱۰- علیقلی زاده، ناصر؛ بدری، سید علی؛ فرجی سبکبار، حسنعلی؛ ۱۳۸۶، نگرش جامعه‌میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی (مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان نوشهر)، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲۰.
- ۱۱- فتاح پور مریکی، داراب؛ ۱۳۸۵، بررسی اثرات توسعه گردشگری بر تعادل ناحیه‌ای در استان چهار محال و بختیاری، نشریه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، شماره ۱۱۶.
- ۱۲- کلی، ای. ریچارد؛ ۱۳۸۱، برنامه‌ریزی توریسم، ترجمه‌ی بهزاد انتظاری، نشریه رشد آموزش جغرافیا، شماره ۶۲.
- ۱۳- معصوم، جلال؛ ۱۳۸۲، اصول و مفاهیم گردشگری روستایی، نشریه دهیاری‌ها، شماره ۴.
- ۱۴- مومنی، حمیده؛ ۱۳۸۴، بفرئیه روستایی از جنس خاک، نشریه دهیاری‌ها، شماره هفدهم.